

Grafik Tasarım Eğitiminde Görme Engelliler İçin Sosyal Sorumluluk Tasarımı

şirin BENUĐUR¹

ÖZET

Bu çalışmada görme engellilere yönelik grafik ürün tasarımı ve grafik tasarım eğitimindeki yeri sosyal sorumluluk kavramı kapsamında alanyazın incelemesi olarak ele alınmıştır. Türkiye’de 2014 yılı itibariyle grafik, grafik tasarım, iletişim tasarımı ve görsel iletişim tasarımı lisans bölümlerine özel yetenek sınavı ile ğrenci alan 20’si devlet, 17’si vakıf olmak üzere toplam 37 niversitenin web sitesinde ulaşılabilen ğretim programları incelendiğinde, sosyal sorumluluk konularını ve projelerini içeren derslerde “engelli bireylere yönelik tasarım” sürecine ya da projelerine değinilmediği; vakıf üniversitelerinde sosyal sorumluluk eğitimine ve projelerine devlet üniversitelerine oranla daha çok yer verdiği görülmektedir. Görme engellilere yönelik az sayıda grafik ürün ise kurumsal sosyal sorumluluk projeleri kapsamında ya da bireysel çabalarla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda tasarımda sosyal sorumluluk ve evrensel tasarım kavramının Türkiye’de grafik ürün tasarımı ve grafik tasarımı eğitiminde yaygın bir biçimde benimsenebilmesi için çeşitli öneriler geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Grafik tasarım, Sosyal sorumluluk, Görme engelli

 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.12973/jesr.2014.42.12>

¹ Yrd. Doç. Dr. - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü - sirinbenugur@hotmail.com

GİRİŞ

Toplum refahının tüm bireyleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi ve sürdürülebilir olması bireysel ve kurumsal temelde sosyal sorumlulukların bilincinde olunmasına ve gerekli etkinliklerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bireye sosyal sorumluluk bilincinin kazandırılması, çocukluktan itibaren gelişim süresince ve eğitiminin her aşamasında sosyal sorumluluk eğitiminin verilmesi ile olanaklıdır. Eğitimin her basamağında ve her alanında üzerinde önemle durulması gereken sosyal sorumluluk bilincinin tasarım eğitiminde de geleceğin tasarımcılarına kazandırılması, tasarım eğitiminde evrensel ölçütlere ve çağın gerektirdiği tasarım anlayışına ulaşmak bakımından son derece önemlidir. Evrensel tasarım anlayışının giderek önem kazandığı günümüzde, dezavantajlı gruplar arasında yer alan görme engelli bireylerin de günlük yaşamlarını kolaylaştıracak ve bilgi edinmelerini sağlayacak grafik iletişim ürünlerinin tasarlanması ve yaygınlaştırılması bir lüks olarak görülmemelidir. Herkes için fırsat eşitliği, bağımsızlık ve özgürlük ilkesi sosyal sorumluluk bilincinin ve evrensel tasarımın bir gereği olarak grafik ürün tasarımında ve grafik tasarım eğitiminde de dikkate alınmalıdır. Türkiye’de grafik tasarım eğitimi verilen üniversitelerin öğretim programları incelendiğinde, görme engelliler için grafik ürün tasarımına yönelik derslerin yer almadığı, sosyal sorumlulukla ilgili derslere ya da projelere ise az sayıda yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı grafik ürün tasarımında ve grafik tasarım eğitiminde görme engellilere yönelik sosyal sorumluluk çalışmalarının yerini incelemek ve grafik tasarım eğitiminde konunun önemine dikkat çekmektir.

Alanyazında çeşitli tanımlamaları bulunan *sosyal sorumluluk* kavramını oluşturan "sosyal" ve "sorumluluk" kelimelerinin anlamına bakıldığında sosyal kelimesi; "toplumla ilgili, toplumsal"; sorumluluk kelimesi ise, "kişinin kendi davranışlarını veya yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi; mesuliyet" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2012). Sosyal sorumluluk kavramının yanı sıra, toplumsal sorumluluk, kurumsal sosyal sorumluluk (Yamak, 2007) gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin ilk tartışma ve uygulamalar Avrupa’da başlamış, Kuzey Amerika’da gelişmiştir. ABD’de ise "Büyük Buhran" olarak adlandırılan ekonomik kriz ile birlikte 1930’lu yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. Howard Bowen 1953 yılında yayınlanan "Social Responsibilities of Businessman" eserinde sosyal sorumluluk kavramının temelini atmış, sosyal sorumluluğa yönelik kurumsal yaklaşımların yapılandırıcısı olmuştur (Bowen, 2005). Sosyal sorumluluk kavramı 1960’larda sadece ABD değil dünyanın birçok ülkesinde iş, hukuk, politika ve ekonomi teorisi ve uygulamaları için de giderek önemli bir konu haline gelmiştir (Lembet, 2014).

Günümüzde yaygın olarak kullanılan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, Avrupa Komisyonu tarafından "Kurum ve kuruluşların toplumun sosyal, çevresel ve ekonomik kaygılarını, kendi istekleriyle etkinliklerinin ve paydaşlarıyla ilişkilerinin bir parçası haline getirmesi" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım son yıllarda, kurumun tüm paydaşlarına ve topluma karşı etik ve sorumlu davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulaması gerektiği şeklinde kapsamı genişletilerek değiştirilmiştir (Paksoy, 2014). Aktan (2014, 7) ise kurumsal sosyal sorumluluğu "herhangi bir organizasyonun hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı "etik" ve "sorumlu" davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulaması" şeklinde tanımlamaktadır. Tasarım alanında sosyal sorumluluk kavramının doğuşu ise Endüstri devrimi ile birlikte gelişen ve değişen üretim-tüketim ilişkilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstri devriminin getirdiği teknolojik gelişmeler ve makineleşme ile birlikte estetik niteliği olmayan seri üretimin başlaması, bir süre sonra estetik

ve işlevi birleştiren yeni bir üretim anlayışının ve tasarım sanatlarının doğmasına yol açmıştır. Tasarımcılar sosyal, politik ve kültürel alanlarda estetik ve işlevi birleştirerek yaşamı kolaylaştıran, düzenleyen ve değiştiren tasarımlar üretmeye başlamışlardır (Bektaş, 1992, 13). Tasarımdaki bu anlayış bir süre sonra yerini, tüketim toplumunun istek ve beklentilerini temel alan bir yaklaşıma ve amacından uzaklaşan tasarımların üretilmesine bırakmıştır. Giderek yaygınlaşan bu yaklaşımdan dolayı kimi tasarımcılar, tasarımın tüketim toplumunun bir hizmetkârı olarak sunulmaya; tasarımcıların ise toplumun her kesimine karşı yerine getirmeleri gereken sosyal sorumluluklarını ihmal etmeye başladıklarını dile getirmeye başlamışlardır. Tasarım dünyasında sorgulanmaya başlayan ve giderek benimsenen bu görüş doğrultusunda biçimlenen “Tasarımda Sosyal Sorumluluk Kavramı”nın doğuşunun dünyada sosyal sorumluluk kavramının önem kazanmaya başladığı 1960’lı yıllara dayandığı söylenebilir.

Tasarım alanında sosyal sorumluluk kavramına ilk kez dikkati çeken tasarımcılar arasında yer alan Ken Garland, grafik tasarımcılara sosyal sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla 1964 yılında “First Things First / İlk Önce Öncelikler” manifestosunu yayınlamıştır (Garland, 1964; GMK, 2002). Manifesto etkisini ve önemini kaybetmemiş 1999 ve 2014 yıllarında güncellenerek tekrar yayımlanmıştır. Tasarımcı Richard Buckminster Fuller (Fuller, 2014) ve Victor Papanek ise yazılarında tasarımın tüketim toplumunun bir kölesi haline geldiğini ve artık ahlaki bir girdisi olmadığını öne sürmüşlerdir. Onlara göre tasarımcılar enerji ve yeteneklerini tüketim toplumunun beklentileri dışında, tasarımın toplumsal yönlerine yoğunlaşmakta kullanılmıydılar. Papanek (1985) “Design for the Real World” isimli kitabında tasarımcılara, gelişmemiş üçüncü dünya ülkelerinin ve batı toplumlarındaki dezavantajlı grupların, örneğin engellilerin de ihtiyaçlarının düşünülmesini önermiştir. 1970 ve 1980’lerde kabul edilip yaygınlaşmaya başlayan tasarımda sosyal sorumluluk hareketi engelliler için tasarım yapan İsveç Ergonomi Grubu (Ergonomi Design Gruppen) gibi grupların ve tasarımcıların yaygınlaşmasına yol açmıştır (Papanek, 1985; Barnard, 2002; Fuller, 2014). Fuller ve Papanek dışında Whiteley (1993), Manzini (2002) ve Thackara (2005) gibi diğer tasarım düşünürleri de tasarımda sosyal sorumluluğu ön plana çıkartan yaklaşımlarıyla konunun önemine dikkat çekmişlerdir. John Heskett (2013,193-194) ise gelecekte tasarımcıların ve tasarımın rolünün ne olacağı konusunda, tasarımcıların yalnızca hizmet ettikleri amaçları düşünmeksizin becerilerini en yüksek ticari teklifi sunanlara tahsis eden birer teknokrat mı olacakları, yoksa ortaya koydukları tüm işlerde onay gerektiren toplumsal ve çevresel amaçlı bir boyutu hesaba mı katacakları sorusunun sorulması gerektiğini hatırlatmaktadır.

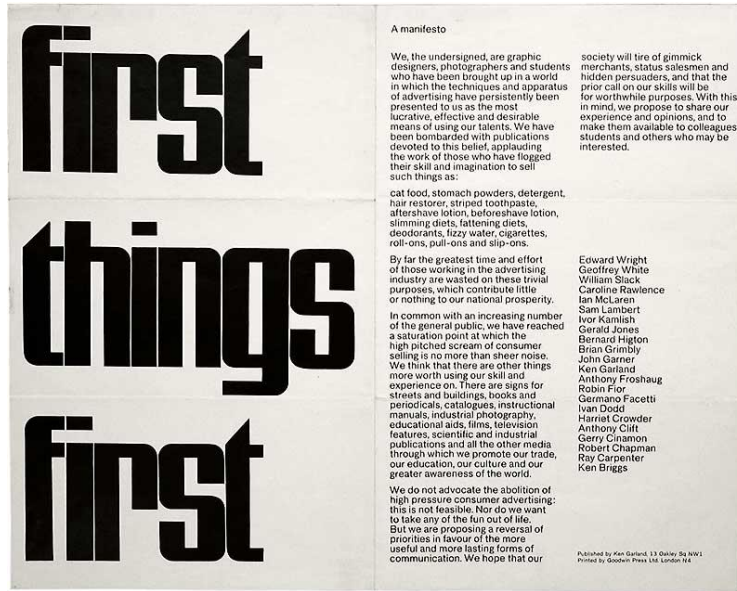
Tasarımda sosyal sorumluluk kavramı ile hedeflenen tüm tasarım dallarında toplumun her kesiminin (avantajlı ve dezavantajlı grupların) ve tüm bireylerin yaşamının niteliğini arttıracak tasarımların üretilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda sosyal sorumluluk kavramının “Evrensel Tasarım” (herkes için tasarım ya da kapsayıcı tasarım) anlayışı ile birlikte, kullanıcının deneyimlerine duyulan sorumluluk duygusuyla tasarım sürecinde ve tasarım eğitiminde yer alması giderek önem kazanmaktadır.

Grafik Tasarımda Sosyal Sorumluluk / First Things First Manifestoları

Grafik tasarım alanında bilinen ilk sosyal sorumluluk hareketini grafik tasarımcı, yazar, fotoğrafçı ve eğitimci Ken Garland başlatmıştır. 20. yüzyıldan bu yana grafik tasarımın gelişmesi adına önemli katkıları olan Garland, grafik tasarımcıların ve görsel iletişim tasarımcılarının daha nitelikli bir yaşam için vermeleri gereken savaşın sorumluluğunu; bir

anlamda sosyal sorumluluklarını yerine getirmediklerini savunmuştur. Garland grafik tasarımcılara ve diğer görsel iletişimcilere sosyal sorumluluklarını hatırlatmak amacı ile 1964 yılında Londra'da First Things First manifestosunu yayınlamıştır. Tarihi metnini 29 Kasım 1963 yılında Endüstriyel Sanatçılar Derneği'nin toplantısı sırasında yazan Garland, Londra'da Çağdaş Sanatçılar Enstitüsü'nde yapılan toplantının sonunda manifestoyu okumuştur. First Things First Manifestosu Ocak 1964'te 400 adet basılmıştır. Manifestoyu imzalayanlar arasında Ian McLaren, Caroline Rawlence, Anthony Froshaug, Edward Wright, Ken Briggs, John Garner, Robert Chapman gibi ünlü grafik tasarımcı ve tipografin yanı sıra öğrenciler, eğitmenler, genç tasarımcılar ve fotoğrafçılar yer almıştır. Manifesto 22 grafik tasarımcı tarafından imzalanmış, 400 kadar grafik tasarımcı ve sanatçı tarafından da desteklenmiştir (Görsel 1). First Things First Manifestosu Ocak 1964'te 400 adet basılmış, 24 Ocak'ta The Guardian gazetesinde tam sayfa olarak şu sunuşla yayınlanmıştır:

"Hepimiz, aleyhinde görüş bildirdikleri yetenek zıyanının sorumluluğunu taşmalıyız. İçinde yaşamak zorunda olduğumuz çirkinlik bunun kanıtı. Onu kaldırmak için, bilinçli bir şekilde bu yeteneği refah içindeki toplumumuzu süslemenin ötesinde kullanmalıyız" (Design is History, 2014).

Görsel 1. "First Things First "manifestosu/ The Guardian Gazetesi
<http://www.designishistory.com/1960/first-things-first/>

Guardian'da çıkan yazı büyük ses getirmiş, Garland manifestoyu tanıtmak üzere BBC haberlerine davet edilmiştir. Design, SIA Journal, Royal College of Art ve Ark dergileri 1964/65 Modern Publicity yıllığı manifestoyu yayınlamıştır. Manifesto başta Fransızca ve Almanca olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiş, tasarım eğitimi veren kurumlar ve tasarım eğitimcileri tarafından da desteklenmiştir. Ken Garland manifestosunda grafik tasarımcılara ve diğer görsel iletişim tasarımcılarına şöyle seslenmiştir:

"Biz, aşağıda imzası bulunan grafik tasarımcılar, fotoğrafçılar ve öğrenciler, reklamcılığın teknik ve araçlarının, yeteneklerimizi kullanmak için en kazançlı, etkili alan olarak sunulduğu bir dünyada yetiştirildik. Bu inancı destekleyen, yetenek ve hayal güçlerini kedi maması, mide ilacı, deterjan, saç bakım ürünleri, çizgili diş

macunu, tıraş sonrası losyonu, tıraş öncesi losyonu, zayıflama rejimleri, şişmanlama rejimleri, deodorant, maden suyu, sigara vs. satmak için kullananların işlerinin takdir gördüğü yayınların bombardımanına uğradık. Reklam sektöründe çalışanlar, ulusal refahımıza az ya da hiçbir katkısı olmayan birtakım amaçlar uğruna, fazlasıyla zaman ve enerji harcıyorlar. Tüketim dalgasının kuru gürültüden ibaret sesi, toplumda sayısı giderek artan insanların olduğu kadar bizleri de bir doyma noktasına getirdi. Uğruna yetenek ve tecrübelerimizi kullanabileceğimiz daha değerli amaçlar olduğuna inanıyoruz; sokak ve binalar için işaretler, kitap ve süreli yayınlar, kataloglar, kullanım kılavuzları, endüstriyel fotoğraflar, eğitim araçları, filmler, televizyon programları, bilimsel ve endüstriyel yayınlar gibi, ticaretimizi, eğitim düzeyimizi, kültürümüzü ve dünya görüşümüzü geliştirmeye yönelik diğer alanlar. Tüketici reklamlarının ortadan kalkmasını savunmuyoruz. Böyle bir şey tatbik edilemez. Hayatı zevkli kılan yönlerinden arındırmak istemiyoruz. Önerimiz, iletişimin daha yararlı ve kalıcı biçimleri lehine önceliklerimizi yeniden sıralamak. Umudumuz, toplumumuzun tüccarlardan, statü satıcılardan ve kandırılmaktan sıkılıp, bizim yeteneklerimizi daha anlamlı amaçlar uğruna kullanması. Bütün bunlar ışığında, tecrübe ve fikirlerimizi paylaşmayı teklif ediyor, meslektaşlarımızın, öğrencilerin ve ilgili herkesin kullanımına sunuyoruz” (GMK, 2002).

Yayınlandığı 1964 yılından itibaren etkisini giderek arttıran First Things First manifestosu güncellenmiş şekliyle 1999 yılında “First Things First/2000” ismiyle Adbusters, Eye Magazine, Emigre gibi önemli tasarım dergilerinde tekrar yayınlanmıştır. First Things First/2000 manifestosunda grafik tasarımcıların toplumun yardım ve ilgi bekleyen daha önemli ihtiyaçlarına yönelmek gibi bir sorumlulukları olup olmadığı düşüncesi yeniden tartışmaya açılmıştır. Manifesto aralarında Jonathan Barnbrook, Irma Boom, Ken Garland, Milton Glaser, Steven Heller, Ellen Lupton, Erik Spiekermann, Andrew Howard, Rudy Vanderlans gibi tanınmış 33 grafik tasarımcı, görsel iletişimci ve sanat yönetmeni tarafından imzalanmıştır. İngiltere’de Design Week ve Creative Review; A.B.D’de ID, Print ve Communication Arts; Japonya’da Idea ve Almanya’da Form gibi tanınmış tasarım dergilerinde yayınlanmıştır. Manifestoda savunulan fikirler AIGA (Amerikan Grafik Sanatlar Enstitüsü), British Design History Society (İngiliz Tasarım Tarihi Derneği) ve Brno Grafik Tasarım Bienalinde düzenlenen toplantılarda ele alınmış, tasarım okullarında tartışılmıştır. First Things First/2000 manifestosunda görsel iletişim tasarımcılarına tüketim toplumunun beklenti ve istekleri yerine sosyal, kültürel ve çevresel sorunların çözümü gibi daha yararlı, kalıcı ve demokratik değerli amaçlara öncelik verilmesi, görsel iletişim araçlarının ve uzmanlıklarının bu değerli amaçlar doğrultusunda kullanılmasını gerektiği hatırlatılmıştır. Manifestoda eşi görülmemiş çevresel, sosyal kültürel sorunların olduğu, bu nedenle iletişimin daha yararlı, kalıcı ve demokratik biçimleri lehine önceliklerin yeniden sıralanması gerektiği ve ürün pazarlamanın ötesinde bir zihniyet geliştirilerek, tasarımda yeni bir anlam keşfetmenin ve üretmenin gerektiği önerilmiştir (GMK, 2002).

Grafik tasarım ve görsel kültür alanında yayınlanan “Eye, The International Review of Graphic Design” dergisinin kurucu editörü; tasarım, medya ve görsel sanat eleştirmeni Rick Poynor (1999), tasarım dergisi Emigre’de manifestoların geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında yazdığı “First Things First Revisited” isimli makalede, 1964 manifestosunun altını çizdiği kritik yol ayrımının, iletişim için tasarım (insanlara gerekli bilgileri vermek) ile ikna için tasarım (insanları bir şey satın almaya inandırmak) arasındaki fark olduğunu belirtmiştir. Birçok tasarımcının yetenek ve enerjisini bir takım önemsiz şeylerin reklamını yapmak için

kullandığını; sokak işaretleri, kitaplar, süreli yayınlar, katalog, kılavuz ve eğitim araçları gibi daha önemli ve kalıcı işleri ise ikinci plana attığını savunmuştur. Manifestoyu izleyen yıllarda da tasarımcıların benzer sıkıntıları dile getirdiklerini ifade eden Poynor, Garland'ın manifestosunun var olan politik ve ekonomik sistemin sorgulanması gibi bir amacının olmadığını da belirtmiştir. Ona göre tasarımcının kurumsal projelere, reklama ve başka tasarım alanlarına yönelik çaba içerisinde olması politik bir seçimdir. Poynor yazısında Amerikalı grafik tasarımcı ve tasarım eğitmeni Katherine McCoy'un "*Tasarım, tarafsız, değerlerden bağımsız bir süreç değil*" sözlerine de yer vererek, McCoy'un içeriği en zararsız görünen bir kurumsal çalışmanın bile politik bir önyargısının olduğu görüşünü desteklemiştir. Poynor'a göre First Things First manifestolarında altı çizilen dengesizlik daha da büyümüştür. Manifestonun güncellenmiş haline gelen destek ise konunun hala geçerli olduğunu göstermektedir. Tasarım projelerinin büyük çoğunluğu sadece kurumsal ihtiyaçlara cevap vermekte, toplumun ticari kesimi fazla önemsenmekte ve bu durum görsel iletişim tasarımcısının neredeyse bütün zaman, yetenek ve yaratıcılığını tüketmektedir. Toplumun sosyal, eğitimsel, kültürel, ruhsal ve politik ihtiyaçları yerine, ekonomik ihtiyaçları yönünde tercih yapılmaktadır. Başka bir deyişle bu yaklaşım mevcut durumu destekleyen politik bir duruş sergilemektedir. Ancak gündelik hayatı esir alan bu ortamda, demokratik bir karşı duruş hiç olmadığı kadar önemlidir.

İlki 1964 yılında, ikincisi 1999 yılında revize edilerek yayınlanan First Things First manifestosu ilanının ellinci yılında "First Things First 2014" başlığında güncellenerek tekrar yayınlanmıştır. Manifestoyu imzalayan tasarımcılar, yaratıcı teknoloji uzmanları ve disiplinlerarası iletişimciler özellikle son 15 yılda teknoloji ve endüstrinin görülmemiş ölçüde gelişmesi ve genişlemesinin dünya çapında yayılan olumsuz etkisine ve bu nedenle manifestonun daha çok önem kazandığına dikkat çekmektedirler. Profesyonel olarak bir parçası haline geldikleri bu durum nedeniyle mesleklerinin potansiyelini, zaman ve enerjilerini, talep edilen yıkıcı, önemsiz, kötü, duyguları sömüren, ticari sahtekârlığı güçlendiren, müşteri verilerinin satışına yönelik, dar bir kesime hitap eden tasarımlar üretmek için harcadıklarını belirtirken; yeteneklerini, eğitim, tıp, dijital güvenlik ve kamu bilinci, sosyal farkındalık ve sosyal kampanyalar, bilgi tasarımı, insan hakları, sivil özgürlükler ve insani yardım gibi alanlarda kullanmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar (FTF, 2014). First Things First manifestoları günümüzde de grafik tasarımcılara ve görsel iletişimcilere sosyal sorumluluklarını hatırlatarak toplumun tüm kesiminin, dezavantajlı grupların sosyal, eğitimsel, kültürel, ruhsal ve politik ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini savunmayı sürdürmektedir. Manifestolar aynı zamanda geleceğin tasarımcılarının yetiştirilmesinde tasarım eğitimcilerinin üzerlerine düşen görev ve sorumluluklara yönelik de bir hatırlatmadır.

Grafik Tasarım Eğitiminde Sosyal Sorumluluk Kavramı

Toplumun sağlıklı gelişme göstermesi, bireye çocukluktan itibaren gelişimi süresince ve eğitim hayatı boyunca sosyal sorumluluk eğitiminin verilmesi ile olanaklıdır (Torlak, 2007, 26). Sosyal sorumluluk ve tasarımda sosyal sorumluluk kavramının tasarım eğitiminin verildiği tüm birimlerin öğretim programlarına ders ya da ders içi proje olarak dâhil edilmesi; bu bilincin yerleştirilmesi, toplumun tüm bireylerinin yaşam niteliğinin yükseltilmesine yönelik çabalar bakımından son derece önemlidir. Bu görüş doğrultusunda insanı ve doğayı merkez alan yaratıcı ve sürdürülebilir tasarım anlayışının küresel sorumluluk bilinciyle benimsenmesine yönelik atılan adımlardan biri 2008 yılında yayınlanan "Kyoto Tasarım Bildirgesi"dir. Tüm dünyadan sanat, tasarım ve medya okullarını bir araya getiren

“Cumulus” birliğinin (International Association of Universities and Colleges of Art, Design and Media) Japonya’nın Kyoto kentinde, 28 Mart 2008 tarihinde düzenlenen konferansında ilan edilen “Kyoto Tasarım Bildirgesi” Cumulus yönetim kurulu tarafından, ICSID Icoagrada, BEDA, AIGA ve EIDD onayıyla imzalanmıştır. Bildirge ile sürdürülebilir, insan odaklı ve yaratıcı olmak için tasarımcının küresel sorumluluk sahibi olduğu prensibi onaylanmıştır. Tasarım “Sosyal bilimler, fen bilimleri, teknoloji ve sanatı birleştirerek sosyal, kültürel, endüstriyel ve ekonomik değerler yaratmak” olarak tanımlanmıştır (Kyoto Design Declaration, 2008). Bu bildirge ile Cumulus üyesi okullar, sürdürülebilir, insan merkezli ve yaratıcı toplumlar inşa etmenin küresel sorumluluğunu paylaşıp, bu yolda kendilerine düşen görevi üstlenmeyi kabul ettiklerini taahhüt altına almışlardır. Türkiye’den yalnızca Anadolu Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi “Uluslararası Sanat, Tasarım, Medya Üniversiteleri ve Kolejliler Birliği” (Cumulus) birliğine üyedir .

Türkiye’de 2014 yılı itibariyle grafik, grafik tasarım, iletişim tasarımı ya da görsel iletişim tasarımı lisans bölümlerine özel yetenek sınavı ile öğrenci alan 20’si devlet, 17’si vakıf olmak üzere toplam 37 üniversitenin web sitesinde ulaşılabilen öğretim programları incelendiğinde sosyal sorumluluk konularını ya da projelerini içeren derslerin ağırlıklı olarak vakıf üniversitelerinde yer aldığı görülmüştür. Bu üniversiteler arasında yer alan Doğu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi “Grafik Tasarım” ve “Görsel İletişim Tasarımı” bölümü ders programlarında zorunlu “Toplumsal Duyarlılık Projeleri I” ve “Toplumsal Duyarlılık Projeleri II” derslerinin yer aldığı görülmektedir. Lisans öğrencilerinin mezun oluncaya kadar en az bir sene devam etmek zorunda oldukları Toplumsal Duyarlılık Projeleri I ve II dersinin içeriğini gönüllülük esasına dayalı olarak sivil toplum, kamu kurum ve kuruluşlarıyla beraber takım çalışmaları içermektedir. Öğrencilere proje koordinatörü ve TDP birimi tarafından atanan danışman rehberliğinde ilk dönem gerekli kuramsal bilgiler ve eğitimler verilip, projeler hazırlandıktan sonra, ikinci dönem öğrenciler seçtikleri projeyi uygulamaktadırlar (Doğu Üniversitesi, 2014).

Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü ders programında yer alan seçmeli “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” dersinin içeriği sosyal sorumluluk kavramı ve gelişimi, sponsorluk sisteminden farkı, kurumsal itibar kazanmanın sosyal sorumlulukla ilişkisi, konumlandırma ve markalaşma sürecinde sosyal sorumluluğun önemi ile Türkiye ve dünyada uygulanan sosyal sorumluluk projelerinin analizi şeklindedir (Haliç Üniversitesi, 2014). İstanbul Arel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü ders programında yer alan “Mesleki Sorumluluk ve Etik” dersinin içeriğinde mesleki, kurumsal ve sosyal sorumluluk kavramları değerlendirilmektedir. “Sosyal Sorumluluk ve Toplum Hizmet Uygulaması” dersi ise sosyal sorumluluk ile ilgili temel bilgileri, bireylerin, grupların ve işletmelerin topluma hizmet konularına ilişkin temel bilgileri kapsamaktadır (İstanbul Arel Üniversitesi, 2014). İstanbul Aydın Üniversitesi Grafik Tasarım Bölümü ve İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü ders programında zorunlu “Sosyal Sorumluluk ve Etik” dersinin amacı ve içeriği öğrencilere sosyal sorumluluk ve etik değerlerin neler olduğunu aktarmak ve bu değerleri kazandırmak, uluslararası alanda sosyal sorumluluk ve etikle ilgili sözleşmeleri incelemektir. Üniversite seçmeli dersi olan “Herkes İçin Tasarım” dersinin amacı ve içeriği ise endüstriyel tasarımın, temel tasarım ilkeleri ile her birey için uygulanabilirliğini göstermek / öğretmek ve tasarım için gerekli teorik ve çözüm (bilgisayar programları ile üretim, fotoğraf, deneysel tasarım, vb.) yöntemlerini öğretmektir (İstanbul Aydın Üniversitesi, 2014).

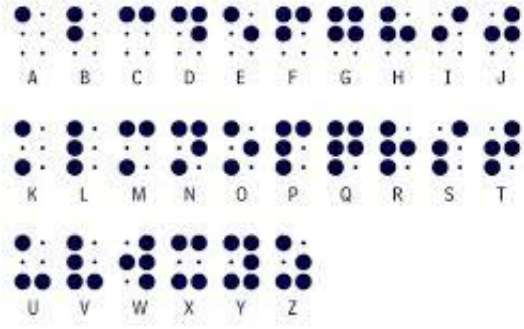
Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü ders programında yer alan seçmeli “Sosyal Sorumluluk Projesi I” dersinin içeriği öğrencilerin insan hakları ve

demokratik değerler konularında bilinç düzeylerini yükseltmek, toplumsal sorunlara duyarlılık kazandırmak, farklılıklarda bir arada yaşama kültürünü geliştirmek ve gönüllülük temeline dayanan bir projeye dönüştürmektir. Kuramsal bilgilerin ardından ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılım ve katkılarıyla çocuk hakları, kadın hakları/toplumsal cinsiyet, çevre hakkı gibi konularda atölyeler gerçekleştirilmekte ve öğrencilerden sosyal sorumluluk projesi taslağı oluşturmaları beklenmektedir. “Sosyal Sorumluluk Projesi II” dersinde de öğrencilere geliştirdikleri proje taslağını hayata geçirme olanağı sunulmaktadır (Bilgi Üniversitesi,2014). Yaşar Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü ders programında “Sosyal Sorumluluk” dersi (Yaşar Üniversitesi, 2014) yer almaktadır. Devlet Üniversitelerine bakıldığında Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü ders programında seçmeli “Topluma Hizmet Uygulamaları” dersinin (Anadolu Üniversitesi, 2014), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü ders programında zorunlu “Sosyal Sorumluluk Tasarımı” dersinin yer aldığı görülmektedir. Sosyal Sorumluluk Tasarımı dersinin içeriğini tasarımla sosyal sorumluluk yaratma bilinci; kültür, çevre, insan ve ekonomi faktörlerin ışığında sorunsalın tespiti; çevresel sorunlara tasarım çözüm taslakları; tasarımda duyarlı malzeme kullanımı ve fonksiyonları; sosyal sorumluluk projesi tasarım süreci oluşturmaktadır (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2014). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü ders programında ise seçmeli “Evrensel Tasarım” dersi yer almaktadır (Hacettepe Üniversitesi, 2014).

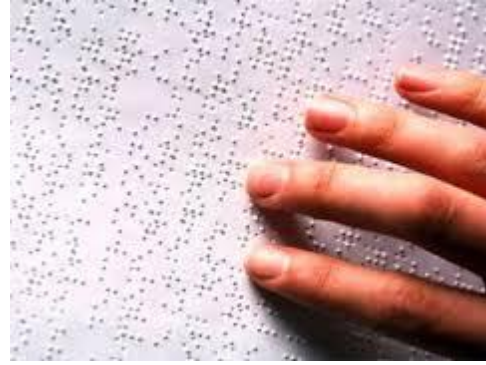
İncelenen programlarda yer alan derslerin içeriklerinde sosyal sorumluluk kavramının ve projelerinin yer aldığı, ancak özellikle “engelli bireylere yönelik tasarım” sürecine ya da projelerine değinilmediği; vakıf üniversitelerinin grafik, grafik tasarım, görsel iletişim tasarımı ve iletişim tasarımı bölümlerinde sosyal sorumluluk eğitime ve projelerine devlet üniversitelerine oranla daha çok yer verdiği görülmektedir.

Görme Engelliler İçin Grafik Ürün Tasarımı

Görme engelli tam ya da iki gözünde tam ya da kısmi görme kaybı ya da bozukluğu olan kişileri tanımlamaktadır. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü ve gece körlüğü olanlar da bu gruba girmektedir. Görme engelliler üç grupta sınıflandırılmaktadır; körler, az görenler ve görme yetersizliği olanlar. Görme yetersizliğini tanımlamada bilinmesi gereken kavramlar görme keskinliği ve görme alanıdır. Görme keskinliği, belli bir mesafede (6 metre) görme ve ayrıntıları ayırt edebilme yeteneğidir. Görme alanı, dümdüz karşıya bakarken başımızı sağa sola oynatmadan görebildiğimiz alandır. Kör, bu iki kavrama göre görme keskinliğinin 20/200'ine sahip olan ve görme alanı sadece merkezdekilerle sınırı olan kişidir. Görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan ve gözlük, büyüteç gibi yardımcı araçlarla ya da büyük puntolu yazılar, aydınlatma, zıtlık, çevre düzenlemeleri ve benzeri materyal ve düzenlemelerle görme gücünden yararlanan kişi az gören birey olarak tanımlanmaktadır (TURGED, 2014). Görme duyumuz birçok görevi yerine getirmede en büyük yardımcımızdır. Görme becerimiz sosyal ve günlük hayatımızı sürdürebilmek ve öğrenme faaliyetlerimizi gerçekleştirebilmek için görsel ipuçları sağlamakta ve karar vermemizi kolaylaştırmaktadır. Görme engelli bir bireyin de sosyal ve günlük hayatını sürdürebilmesi için işitme algısı dışında, dokunma ve koku alma duyuları yardımıyla nesnelere tanımlayabileceği ve bilgi edinebileceği gerçeğinden hareketle çeşitli tasarımlar gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında yer alan “Braille Alfabeti” (Körler Alfabeti/Kabartma Yazı) görme engellilerin okuyup yazabilmeleri için 1821 yılında Louis Braille tarafından tasarlanmıştır (Görsel 2 ve 3). Tüm dillere uyarlanabilen ve yazının dokunarak algılanması, okunması ve yazılması temeline dayanan Braille yazısı, tüm dünyada görme engellilerin kullandığı dokunsal iletişim ve öğrenme aracı haline gelmiştir (MEB, 1991).

Görsel 2. Braille alfabesi

Görsel 3. Braille yazısı

<http://www.selimkerim.com/KabartmaYaziBraille.html>

<http://mevsil365.blogspot.com.tr/2013/05/hep-birlikte-korler-alfabesini.html>

Grafik tasarım bir mesajı ya da bilgiyi iletmek için metnin ve görsellerin algılanabilir ve görülebilir bir düzlemde bir araya getirilmesi ve işlevsel bir tasarım dili yaratılması sürecidir (Uçar, 2004; Twemlow, 2008). Bu tasarım dilinde kör grubuna giren görme engelliler kâğıdın dokusuna, rölyefine ve üzerindeki boyanın kalınlığına dokunarak yüzeyde yer alan imgeleri tanımlayabilmektedir. Az gören grubuna giren görme engelliler ise büyük puntolarla ve uygun renk seçimleriyle yazıyı dokunma duyusunun yardımı olmaksızın okuyabilmektedir. Braille yazısı kitap, dergi, gazete gibi basılı yayınların yanı sıra yaygın olmamakla birlikte çeşitli etiketler, başlıklı kâğıt, kartvizit, ambalaj vb. grafik ürünlerde de kullanılmaktadır (Görsel 4 ve 5). Braille yazısının dışında görme engellilerin biçimleri dokunma duyusu ile algulamalarını ve kavramalarını sağlayan ve “Dokunsal Grafik” olarak tanımlanan kabartma kitap ya da 3D kitaplar da görme engellilerin hizmetine sunulmaktadır. Braille yazısı ile yazılan kitapların, dergilerin, etiketlerin, başlıklı kâğıt ve haritaların dışında posta pulu, zarf, afiş, ambalaj tasarımı, kartvizit, davetiye, broşür, oyun kartı, takvim gibi dokunsal grafik ürünler yer almaktadır (Görsel 6, 7 ve 8).

Görsel 4 ve 5. Braille alfabesi kullanılan etiketler

<http://www.brandwaygroup.com/2012/06/eyup-sabri-tuncerden-ornek-isbirligi.html>

<http://www.thecoolist.com/amazing-wine-labels-30-creative-and-unique-wine-label-designs/>

6. Kartvizit

<http://coolestbusinesscard.com/inspiration/embossed-andrew-sithimorada-business-card.html>

<http://www.wunder.dk/work/invitation-in-braille.html>

Görsel 7. Davetiye

Görsel 8. Dokunsal harita

<http://www.telegraph.co.uk/news/2110612/Pictures-of-the-day-11-June-2008.html?image=26>

Görme engelliler için tasarlanan grafik ürünler arasında yer alan Posta pulu örneklerinden biri 2009 yılında Louise Braille'in doğumunun 200. yılını anmak üzere tasarlanan posta puludur. Grafik tasarımcı Rene Put tarafından Braille metninin yanı sıra tipografik soyutlamalar kullanarak hem körler hem görebilenler için tasarlanan posta pulu, (Görsel 9) Hollanda Ulusal Posta Servisi tarafından basılmış ve Hollanda Ulusal Ödülleri'nin de galibi olmuştur (BigThink, 2014).

Görsel 9. Louise Braille'in doğumunun 200.yılı anma pulu

<http://bigthink.com/design-for-good/braille-inspired-design-for-the-blind>

Bir başka örnek ise tasarımcı ve fotoğrafçı Lisa J. Murphy'nin görme engelli yetişkinler için tasarladığı "Tactile Mind" (Dokunsal Zihin) isimli erotik kitap çalışmasıdır (Tactile Mind Book, 2014). Bu alanda tasarlanan ilk ve el yapımı olan kitap üç boyutlu (3-D) dokunsal fotoğrafların, Braille yazısı ile yazılmış fotoğraf açıklamalarının ve her birinde konuyla ilgili bir diyagramın yer aldığı plastik malzemenin ısıtılarak kalıba göre şekillendirilmesi esasına dayanan termoform sayfalardan oluşmaktadır (Görsel 10, 11, 12).

Görsel 10, 11 ve 12. "Tactile Mind" kitap sayfaları
<http://tactilemindbook.com/>

Portland/Oregon'da 2007 yılında Scott Wayne Indiana tarafından gerçekleştirilen "Braille Graffiti, Public Art For The Blind" isimli bir başka projede, görme engelliler için kamu alanlarında çeşitli yerlere yerleştirilmek üzere grafitiler tasarlanmıştır (Görsel 13, 14). Bu grafitileri tasarlanmanın amacı, görme engellilerin bir kamu sanatı olarak grafitiyi algılayabilmelerini ve deneyimleyebilmelerini sağlamaktır. Bu tasarımda "Duvardaki yazıyı görmek için kör olmak zorunda değilsin" yazısı braille harfleriyle düzenlenmiştir (Laughing Squid, 2014).

Görsel 13 ve 14. Braille Graffiti /Portland Oregon /2007
<http://laughingsquid.com/braille-graffiti-public-art-for-the-blind/>

Görme engellilerin dokunarak algılamalarını sağlamak amacıyla tasarlanmış bir diğer grafik ürüne örnek kâğıt paradır. Birçok ülkenin kâğıt para tasarımında görme engelli bireylerin gereksinimlerine yanıt verecek biçimde, genelde kâğıt paranın ön yüzünde ve sol üst kenarında Braille alfabesinden yararlanılarak oluşturulan ve dokunulduğunda hissedilen kabartma noktalar yer almaktadır (Görsel 15). Grafik tasarımcı Dowling Duncan'ın kullanımında olan Amerikan Dolarına alternatif olarak tasarladığı dikey biçimde kurgulanan

Amerikan Doları, görme engellilerin parayı daha kolay tanımlamasını sağlayacak özellikler taşımaktadır (Görsel 16). Duncan, görme engellilerin paranın değerini daha kolay tanımlayabilmesi için birimleri 1 dolardan 100 dolara farklı boyutta tasarlamıştır (1 dolar en kısa, 100 dolar en uzun). Ayrıca her banknotta farklı ve güçlü renkler kullanarak az görenlerin kâğıt para değerlerini daha kolay algılayabilmelerini ve diğerlerinden kolayca ayırabilmelerini hedeflemiştir (Airey, 2013).

Görsel 15. Kanada Doları

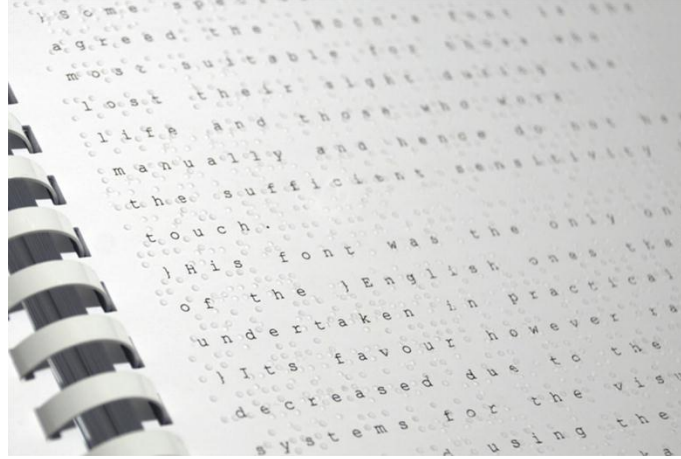
<http://www.davidairey.com/banknotes-for-the-visually-impaired>

Görsel 16. Amerikan Doları Tasarımı /Dowling Duncan

<http://www.designboom.com/design/dowling-duncan-us-bank-note-designs/>

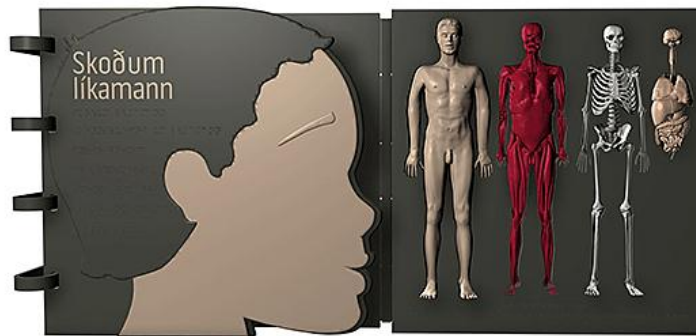
Grafik tasarımcı Helena Jakoubě' 2013 yılında tasarladığı "Graphic Design Approaches For Visually Impaired People" isimli kitabında (Görsel 17), görme engelli bireylere grafik tasarımı tanıtılmaktadır. Görme engelli bireylerin dünyasında grafik tasarımcıların önemini tartışmaya açan bu çalışma Prag Koleji Disiplinlerarası Çalışma ve Araştırmalar Merkezi Bülteni'nde yayınlanmıştır (Jakoubě', 2014).

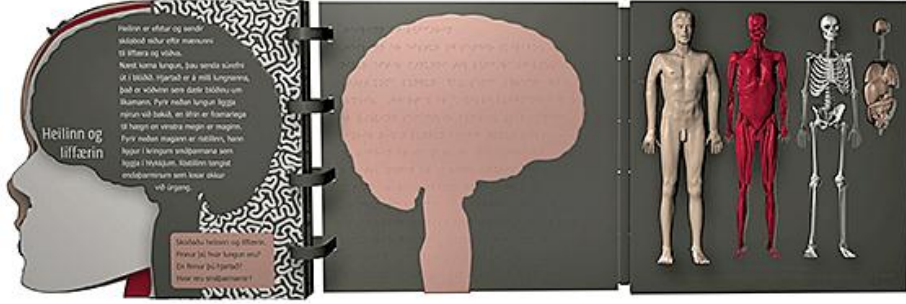
Görsel 17. Görme engelliler için grafik tasarım kitabı
<http://www.helenajakoube.com/portfolio.html#essay>.

Grafik Tasarım Eğitiminde Görme Engelliler İçin Gerçekleştirilen Örnek Projeler

Grafik tasarım eğitiminde lisans düzeyinde görme engelli bireylere yönelik grafik tasarım projelerinin Türkiye’de ve dünyadaki yerine bakıldığında henüz yaygınlaşmadığı, daha çok bireysel çabalarla örnek tasarımların gerçekleştirildiği ve bu tasarımların birçoğunun sınırlı bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Görme engelliler için yapılan tasarımlardan biri grafik tasarımcı ve resimleyici Halla Sigridur Margretardottir Haugen tarafından 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Görme engelli çocuklar için doktora tezi kapsamında tasarladığı “Discover the Body” isimli dokunsal kitapla tasarımcı, görmeyen çocukların insan vücudu hakkında bilgi edinmelerini ve böylece görme engeli olan çocuklara eğitimde fırsat eşitliğini sunmayı amaçlamıştır (Görsel 18, 19). 3-D yazılım programları ile tasarladığı kitabı 3-D baskı teknolojisi ile basılan Haugen, doktora tezi için yaptığı bu çalışma ile görme engelli çocuklar için dokunsal resimli kitapların yetersiz olduğuna dikkati çekerek, bu tür kitapların daha kolay nasıl üretilebileceği, görme engelliler için nasıl kitaplar tasarlanabileceği, basılması için yayıncıların nasıl etkinleştirilebileceği gibi sorulara yanıt aramıştır. Haugen (2011) çalışmasında görme engelli çocuklara yönelik kitapların sayıca azlığına ve yetersizliğine de dikkat çekmiştir.

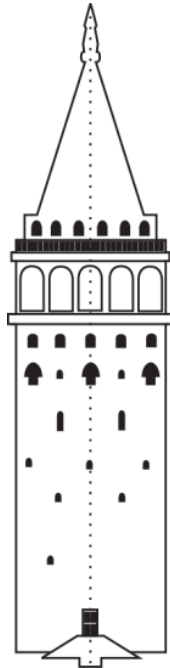
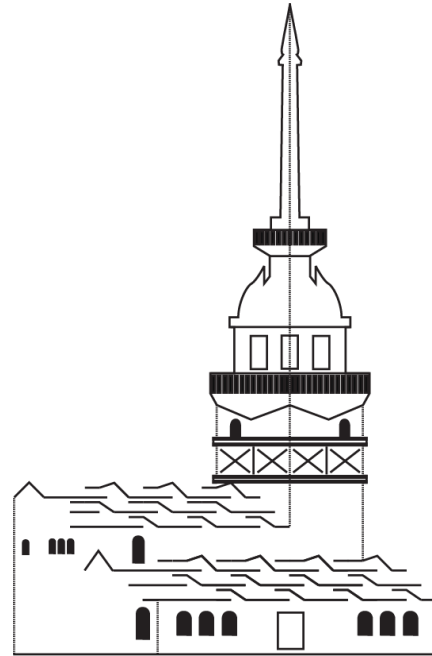

Görsel 18. *Discover the Body*
<https://nfb.org/images/nfb/publications/fr/fr32/1/fr320105.htm>

Görsel 19. *Discover the Body*

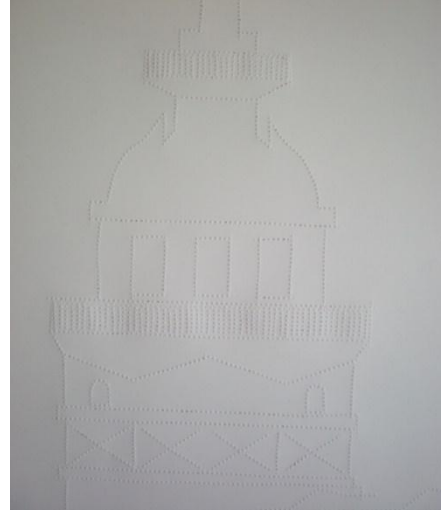
<https://nfb.org/images/nfb/publications/fr/fr32/1/fr320105.htm>

Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü öğrencisi Öner (2011) "Görme Engelli Bireylere Grafik Tasarımın Afişler İle Tanıtılması" başlıklı lisans bitirme projesinde, görme engelliler için İstanbul'da bulunan belli başlı tarihi yerleri ve eserleri tanıtmak amacıyla bilgilendirme afişleri tasarlamıştır. Projenin amacı görebilen bireylere yönelik bir görsel iletişim aracını, görme engelli bireylerin de algılayabileceği bir iletişim aracına dönüştürebilmektir. Görme engelli bireylerin dokunarak bir afişin içeriğini tanımlayabilmesi için kabartma yazı (Braille yazısı) ve kabartma şekiller kullanılmıştır. İstanbul'da bulunan Galata Kulesi, Ortaköy Camii, Boğaziçi Köprüsü, Kızkulesi, Rumelihisarı ve Dikilitaş gibi tarihi eserler kâğıt yüzeyine piktogram olarak çizilmiş (Görsel 20, 21) ve bu çizimler yüzeyde kabartma elde etmek amacı ile kullanılan pergel ve rulet ile kabartma haline dönüştürülmüştür (Görsel 22 ve 23).

Görsel 20. *Galata Kulesi*Görsel 21. *Kız Kulesi*

Görsel 22. Boğaziçi Köprüsü

Görsel 23. Kız Kulesi

Bir başka proje İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi'nin merkezi yerleştirme ile öğrenci alan Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, 2. sınıf öğrencilerinin 2013 yılında gerçekleştirmiş olduğu "Göremeyenler İçin Görsel İletişim Tasarımı Projesi"dir (Göremeyenler İçin Görsel İletişim Tasarım, 2014). Bu projenin amacı görme engellilerin bir müze ya da bir sanat galerisinde yer alan eserleri algılayabilmesini sağlamaktır. Proje kapsamında öğrenciler İzmir'de bulunan çeşitli müzeleri ve galerileri incelemişler (Oyuncak Müzesi, Sanat ve Arkeoloji Müzesi, Arkas Sanat Galerisi, Mask Müzesi) ve bu müzelerden seçtikleri üç eseri dokunsal grafiklere dönüştürmüşlerdir. Buna ek olarak sergilenen mekânın üç boyutlu dokunsal haritasını ve projenin promosyonlarını tasarlamışlardır. Dört hafta süren projenin ardından tasarlanan ürünler projenin jürisi ile birlikte Âşık Veysel Görme Engelliler İlköğretim okulundan 6 öğrenci ve öğretmenleri Metin Cerit eşliğinde değerlendirilmiştir (Görsel 24 ve 25). Proje ile öğrencilere, görme engelliler için görsel iletişim ürünü tasarlamamanın zorluğunun ve öneminin kavratılarak bu konuda bir farkındalık kazandırılması amaçlanmıştır.

Görsel 24 ve 25. "Göremeyenler İçin Görsel İletişim Tasarım" Projesi
<http://ilt.fadf.ieu.edu.tr/tr/news/type/read/id/2585>

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılında yayınladığı Dünya Engellilik Raporu sonuçlarına göre dünya nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan engelli bireylerden yaklaşık 162 milyonu görme engellidir (WHO, 2011). Görme engelli bireylerin yaklaşık 125 milyonu az görme sorunu ile karşı karşıyadır, 37 milyon kişi ise tam kör grubuna girmektedir. Türkiye'de Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü işbirliği ile gerçekleştirilen 2002 yılı "Türkiye Engelliler Araştırması Temel Göstergeleri" (ntvmsnbc, 2002; Türkiye Engelliler Araştırması Temel Göstergeleri, 2010;) sonuçlarına göre görme engelli birey sayısı 77.000 kişidir. Bu sayı 2012 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer alan Ulusal Engelliler Veritabanı'nda 216.077 olarak belirlenmiştir (SGK, 2012).

Görme engelli bireylerin sayısındaki artış dikkate alındığında önem kazanan ve incelenmesi gereken en önemli konulardan biri de, görme engellilerin günlük yaşamlarını kolaylaştıracak ve çeşitli ihtiyaçlarını giderebilecek grafik iletişim ürünlerinin tasarlanması ve yaygınlaştırılmasıdır. Tüm tasarım dallarında olduğu gibi grafik ürün tasarımında ve grafik tasarım eğitiminde temel yaklaşım engellilerin gereksinimlerinin sağlanması yerine insan gereksinimlerinin sağlanması olarak ele alınmalıdır. Bir tasarım ürünün temeli insan ve yaşamıdır. Günümüz gerçekliğinde yaşanan ve geleceği şekillendirmede göz önüne alınması gereken temel nokta, tasarımın herkes için olduğu anlayışının tüm tasarımcılar, tasarım eğitimcileri ve öğrencileri tarafından benimsenmesidir. Türkiye'de grafik tasarım ya da görsel iletişim tasarımı eğitimi verilen üniversitelerin öğretim programları incelendiğinde görme engelli bireyleri kapsayan bir tasarım eğitimi anlayışına yer verilmediği, tasarımda sosyal sorumlulukla ilgili derslerin yaygınlaşmadığı görülmektedir. Görme engellilere yönelik az sayıda grafik ürün ise kurumsal sosyal sorumluluk projeleri kapsamında ya da bireysel çabalarla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda tasarımda sosyal sorumluluk ve evrensel tasarım kavramının Türkiye'de grafik ürün tasarımında ve grafik tasarımı eğitiminde yaygın bir biçimde benimsenebilmesi için çeşitli öneriler geliştirilebilir.

Grafik tasarım eğitiminde ambalaj tasarımı, etiket tasarımı, kitap, bilgilendirme afişi, broşür, kartvizit, başlıklı kâğıt, bilet gibi basılı grafik ürünlerin yanı sıra web tasarımı gibi sayısal ortamların tasarımında da görme engelli bireylerin dokunarak algılayabilecekleri "Dokunsal Grafik Tasarım" konularına ve uygulamalarına yer verilebilir. Grafik tasarım, grafik, görsel iletişim tasarımı, iletişim tasarımı gibi bölümlerin ders programında "Dokunsal Grafik Tasarım" ya da "Görme Engelliler İçin Grafik Tasarım" adı altında ders açılabilir. Görme engellilere yönelik tasarım olanaklarının araştırılması ve bu konuda farkındalık sağlanması amacıyla çeşitli projeler hazırlanabilir. Böylece öğrencilere farkındalık kazandırılabilir. Kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği sağlanarak gerçekleştirilecek projelerle, görme engellilerin grafik iletişimde karşılaştıkları sorunların ve güçlüklerin azaltılmasının yolları aranabilir. Akademik ortamlarda "Tasarımda Sosyal Sorumluluk" ve "Evrensel Tasarım" kavramı kapsamında görme engelli bireylere yönelik tasarımların ele alınıp tartışılacağı sempozyum, konferans, seminer, çalıştay gibi akademik toplantılar düzenlenebilir, araştırma birimleri kurulabilir ve projeler geliştirilebilir. Görme engellilere yönelik grafik ürün tasarımı yarışması düzenlenerek konunun önemi vurgulanabilir.

KAYNAKÇA

- Airey, D. (2014). <http://www.davidairey.com/banknotes-for-the-visually-impaired>.
Erişim Tarihi:13.08.2014.
- Aktan, C. C. (Edt.) (2014). *Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeler ve sosyal sorumluluk*. İstanbul: İGİAD Yayınları.
http://www.igiad.com/assets/content/files/kurumsalsosy_file_8317_2012159567.pdf#page=11 ErişimTarihi: 10.08.2014.
- Anadolu Üniversitesi (2014). *Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü Ders Programı*.
<http://www.anadolu.edu.tr/tr/akademik/ders/tanitim/193/61559/1>.
Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Barnard, M. (2002). *Sanat tasarım ve görsel kültür*. (Çev: G. Korkmaz). Ankara: Ütopya Yayınları:61
- BigThink (2014). <http://bigthink.com/design-for-good/braille-inspired-design-for-the-blind>
Erişim Tarihi: 10.08.2014.
- Bilgi Üniversitesi (2014). *İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Ders Programı*
<http://www.bilgi.edu.tr/tr/programlar-ve-okullar/lisans/iletisim-fakultesi/gorsel-iletisim-tasarimi/sayfa/dersler/>. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Bowen, R. H. (2013). *Social responsibilities of businessman*. Iowa: University of Iowa Press.
- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş grafik tasarımın gelişimi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Design is History (2014). First things first. <http://www.designishistory.com/1960/first-things-first/>. Erişim Tarihi: 17.07.2014.
- Doğuş Üniversitesi (2014). *Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Bölümü Ders Programı*.
<http://www.dogus.edu.tr/tr/ders/ders.asp?id=18>. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Doğuş Üniversitesi (2014). *Sanat ve tasarım fakültesi görsel iletişim tasarımı bölümü ders programı*.
<http://www.dogus.edu.tr/tr/ders/ders.asp?id=22>. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (2014). *Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Ders Programı*. http://stf.ogu.edu.tr/git_lisans_programi.html. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Fuller, R. B. (2014). World design science decade 1965-1975. USA/ Illinois: World Resources Inventory Southern Illinois University Carbondale.
http://bfi.org/sites/default/files/attachments/literature_source/wdsd_phase1_doc1_inventory.pdf. Erişim Tarihi: 25.07.2014.
- FTF (2014). First things first 2014. <http://firstthingsfirst2014.org/>
Erişim Tarihi: 17.07.2014.
- Garland, K. (1964, 2000) First things first 2000- First things first 1964.
<http://idie.net/ftf2000-1964.html>. Erişim Tarihi: 16.07.2014.
- GMK (2002). İlkönce öncelikler. <http://www.gmk.org.tr/dosyalar/DediKi.02.FirstThings.pdf>. Erişim Tarihi: 18.7.2014.
- Göremeyenler İçin Görsel İletişim Tasarım Projesi (2014).
<http://ilt.fadf.ieu.edu.tr/tr/news/type/read/id/2585>. Erişim Tarihi: 18.7.2014.
- Hacettepe Üniversitesi (2014). *Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü Ders Programı*.
http://www.gsf.hacettepe.edu.tr/grafik/ogr_lisans.html. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Haliç Üniversitesi (2014). *Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü Ders Programı*.
<http://www.halic.edu.tr/tr/akademik/fakulteler/guzel-sanatlar-fakultesi/grafik-tasarimi/ders-icerikleri>. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- Haugen, M. S. H. (2011). Discover the body.

- <https://nfb.org/images/nfb/publications/fr/fr32/1/fr320105.htm>. Erişim Tarihi: 20.07.2014.
- Heskett, J. (2013). *Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi.
- İstanbul Arel Üniversitesi (2014). *Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü Ders Programı*.
<http://www.arel.edu.tr/>. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- İstanbul Aydın Üniversitesi (2014). *Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü Ders Programı*.
<http://www.ebs.aydin.edu.tr/index.iau?Page=BolumDersleri&BK=25&DersTuru=0&ln=tr>. Erişim Tarihi: 23.08.2014.
- İstanbul Aydın Üniversitesi (2014). *İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Ders Programı*.
<http://www.ebs.aydin.edu.tr/index.iau?Page=BolumDersleri&BK=47&DersTuru=0&ln=tr>. Erişim Tarihi:23.08.2014.
- Jakoubě, H. (2014). Graphic design approaches for visually impaired people.
<http://www.helenajakobe.com/portfolio.html#essay>. Erişim Tarihi: 13.08.2014.
- Kyoto Design Declaration (2008). <http://www.cumulusassociation.org>,
Erişim Tarihi: 20.05.2014.
- Laughing Squid, (2014). <http://laughingsquid.com/braille-graffiti-public-art-for-the-blind/>
Erişim Tarihi: 13.08.2014.
- Lembet, Z. (2014). Markalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk.
<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/MARKALARVEKURUMSALSOSYALSORUMLULUK.pdf>
f. Erişim Tarihi: 16.09.2014.
- Manzini, E.&Carlo, V. (2002). *Product-service Systems and Sustainability. Opportunities for Sustainable Solutions*, UNEP Publisher, Paris.
- MEB (1991). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Okulları İçin Kabartma Yazı Kılavuzu.
http://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/yayimlar/ozelegitim/blair/blair.pdf.
Erişim Tarihi: 12.08.2014.
- Ntvmsnbc (2002). Türkiye nüfusunun %1,4'ü engelli. Erişim Tarihi: 12.08.2014.
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/151819.asp#BODY>
- Öner, A. (2011). Görme engelli bireylere grafik tasarımın afişler ile tanıtılması. *Grafik Bölümü, Bitirme Tezi-Mezuniyet Projesi*. Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Kütahya.
- Paksoy, F. (2014). Geleceğin kurumsal sosyal sorumluluğu. www.kssrehberi.org. *Kurumsal sosyal sorumluluk rehberi*. Erişim Tarihi: 11.08.2014.
- Papanek, V. (1985). *Design for the real world: human ecology and social change*, United Kingdom: Thames & Hudson Publications.
- Put, R (2009). <http://bigthink.com/design-for-good/braille-inspired-design-for-the-blind>.
Erişim Tarihi 10.08.2014.
- SGK (2012). SGK rehberi. <http://www.sgkrehberi.com/haber/11037/>
Erişim Tarihi: 29.08.214.
- Tactile Mind Book (2014). <http://tactilemindbook.com/>
Erişim Tarihi:13.08.2014.
- Thackara, J. (2005). *In the bubble: designing in a complex world*. Boston: Boston MIT Press.
- Torlak, Ö. (2007). *Pazarlama ahlakı-sosyal sorumluluklar ekseninde pazarlama kararları ve tüketici davranışlarının analizi*. 4.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- TURGED (2014). Türkiye görme engelliler derneği. <http://www.turged.org.tr/index1.html>.
Erişim Tarihi: 25.07.2014.

Türkiye Engelliler Araştırması Temel Göstergeleri (2010).

<http://www.eyh.gov.tr/tr/8245/Turkiye-Engelliler-Arastirmasi-Temel-Gostergeleri>.

Erişim Tarihi: 25.08.2014.

Poynor, R. (1999). First things first revisited.

<http://www.emigre.com/Editorial.php?sect=1&id=13>. Erişim Tarihi: 27.07.2014.

TDK (2012). *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

Twemlow, A. (2008). *Grafik tasarım ne içindir?*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Uçar, T. F. (2004). *Görsel iletişim ve grafik tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Yamak, S. (2007). *Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının gelişimi*. İstanbul: Beta Basın Yayın.

Yaşar Üniversitesi (2014). *Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü Ders Programı*.

[http://grafik.yasar.edu.tr/wp-](http://grafik.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/03/GrafikTasarim12014BaharYeni.pdf)

[content/uploads/2014/03/GrafikTasarim12014BaharYeni.pdf](http://grafik.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/03/GrafikTasarim12014BaharYeni.pdf).

Erişim Tarihi: 23.08.2014.

Whiteley, N. (1993). *Design for society*. Londra: Reaction Books.

WHO (2011). World health statistics. *France: World Health Organization*.

http://www.who.int/whosis/whostat/EN_WHS2011_Full.pdf?ua=1

Erişim Tarihi: 27.07.2014.

Social Responsibility for the Visually Impaired in Graphic Design Education

Şirin BENUĞUR²

Introduction

Social responsibility can be considered the duty for all individuals and administrators in a society to support economic, environmental, cultural and social developments in order to improve the quality of life and sustainability of resources (Paksoy, 2014; Aktan 2014). Societal responsibility, public responsibility, and corporate social responsibility are expressions used in academic literature and international organizations to express similar concerns (Yamak, 2007). The first discussions of the concept and practice of corporate social responsibility took place in Europe. The concept was later developed in North America. In the United States of America, discussions regarding social responsibility started with an economic crisis, known as the Great Depression, in 1930's. Later, Howard Bowen laid down the theoretical foundations of the social responsibility concept in his book, *Social Responsibility of Businessman*, which was published in 1953 (Bowen, 2005). In the 1960's, not only in the United States, but also in many countries around the world, the social responsibility concept became an important topic in business, law, politics, and economic theories and practices (Lembet, 2014).

The social responsibility concept in design came about as a reflection of the production-consumption relations which were developed and shaped through the Industrial Revolution. The first industrial products lacked aesthetic appearance; however, soon a new approach to combine aesthetic and functional characteristics of the products emerged. This led to design arts. Later, "meeting the demands and expectations of the consumer society" became the main approach for designers, going against the social responsibility and sustainability concepts. This fact bothered some designers, and they expressed their concerns that the designers were becoming servants of the consumer society and that they were neglecting their social responsibilities toward all parts of society (Garland 1964; GMK, 2002). This concern was shared among most designers. This led to the social responsibility concept in design. This coincides with the development of social responsibility approaches of the 1960's. Among the leading designers to emphasize the importance of social responsibility in design, Ken Garland published a manifesto titled "First Things First" in 1964. The manifesto has kept its effect and importance and was updated in 1999 and 2014 with the support of many designers. Designer Richard Buckminster Fuller (Fuller, 2014) and Victor Papanek claimed that the design has become the slave of a consumer society and devoid of ethics. In addition to Fuller and Papanek, Whiteley (1993), Manzini (2002), and Thackara (2005), as well as other design philosophers, upheld the social responsibility concept in design and expressed the importance of the matter. In his 2002 (2005) book titled *Design*, John Heskett asked whether the designers should be technocrats, offering their skills and services to those who offer the most lucrative business deals without any other considerations, or, should they take social and environmental concerns into account in every design work they undertake (Hesket, 2013, 193-194).

As it was developed, the movement of social responsibility in design led to an approach of all-inclusive, all-embracing design. Universal design and design for all have become common expressions. The concept of social responsibility in design attempts to achieve a

² Asst. Prof. Dr. - Eskişehir Osmangazi University College of Art and Design - sirinbenugur@hotmail.com

better quality of life for all strata of society (advantaged, as well as disadvantaged groups) and for all individuals as a result of the design. The social responsibility concept and the universal design (design for all and all-embracing design) approach are becoming important in design education and training. As in every field and level of education, social responsibility awareness should be given to the designers of the future. This will assure the improvement and sustainability of modern design goals and universal measures.

As the universal design concept gets more attention, the visually impaired should not be left out of the picture. As the right for equal opportunity and freedom of information require, the visually impaired must be considered in the design process so that the quality of their daily life is improved.

According to the *World Disability Report* of 2011 (WHO, 2011), about 10 percent of the world's population have some kind of disability, and about 162 million of them are visually impaired. A 2002 study by the Directorate of the Administration for the Disabled and State Statistics Institute indicates that there are 77,000 visually disabled people living in Turkey (ntvmsnbc, 2002; *Türkiye Engelliler Araştırması Temel Göstergeleri*, 2010). This number increased to 216,077 by 2012, according to the National Disabled Database, maintained by the Ministry of Family and Social Policies (SGK, 2012). With such a large increase in the number of the visually impaired, graphic communication design for the visually impaired is considered important, because it holds the ability to make their daily life easier and better. Designs for the visually impaired could include the use of the Braille alphabet, embossed figures, large-sized text, and color contrasts.

There are few examples of graphic design for the visually impaired in Turkey, or in the world. The Braille alphabet is only used on some packages and labels of some products. There are also few social responsibility projects aimed at the visually impaired. Unfortunately, curriculums for graphic design departments lack design courses for the visually impaired. The few social responsibility courses or projects are insufficient to meet the need within the visually impaired community. As in all branches of design, in graphic design and in graphic design education, the basic approach should be to meet the needs of all humans, including the disabled ones. Any designed product is meant to serve human beings and to advance human life. In principle, no disadvantaged group should be left out. This principle should be adhered to by all designers, design educators, and design students.

Method

A survey was administered by researcher to determine the graphic design work that has been produced for the visually impaired. Within the frame of social responsibility, graphic design education approaches toward the visually impaired were studied. The curricula of the graphics, graphic design, visual communication design, and communication design departments of 37 universities in Turkey that recruit students with a special skills exam have been studied in order to determine whether there are any courses focusing on design for the visually impaired. Among the curricula, the existence of courses or projects regarding social responsibility concepts has also been investigated. The course contents of these departments belonging to 20 states and 17 private universities have been compared on-line. Based on the search, departments belonging to private universities have more courses on the social responsibility concept than the departments of state universities. However, none of the courses focused on design for the visually impaired.

Discussion and Conclusions

In principle, any design product is meant to serve human beings and to advance human life. Within the frame of social responsibility, a designer should keep this in mind when designing a product. The designed product should serve all, including disabled people, and improve the quality of life for all. This is the origin of the social responsibility concept in design. The graphic design field is not exempt from this principle.

Graphic design, visual communication design, or similar departments in Turkey lack courses on social responsibility in design. There are no courses on the design approaches for the visually impaired. Some curricula include social responsibility courses or projects, yet the contents have no reference to disabled people. The departments of private universities have more courses regarding social responsibility than the departments of state universities. A few graphic design products were created within the corporate social responsibility frame and by some individual efforts. Some steps should be taken to improve the acceptance and spread of social responsibility and universal design concepts in graphic product design and graphic design education in Turkey.

One step to spread the concept of design for the visually impaired could be an emphasis on tactual graphic design. In addition to the Braille alphabet that is already used on some packages, labels, books, information signs, business cards, pamphlets, tickets, and letterheads, some tactual graphics could be designed so that the visually impaired could touch and sense the message. Another step could be inclusion of the tactual graphic design or graphic design for the visually impaired courses in the curricula of the graphics, graphic design, visual communication design, and communication design departments. A third step could be undertaking some projects to discover design possibilities for the visually impaired and to raise awareness of the concept on the part of the instructors as well as students. With the support of public and private institutions, such projects could reduce the communication problems visually impaired individuals face on a daily basis. Yet another step could be the organization of scientific meetings regarding social responsibility in design and universal design, including the design for the visually impaired. Additionally, competitions could be organized for graphic product designs aimed toward visually impaired users.

Key Words: Design, Graphic design, Social responsibility, Visually impaired

Atf için / Please cite as:

Benuğur, Ş. (2014). Grafik tasarım eğitiminde görme engelliler için sosyal sorumluluk tasarımı [Social responsibility for the visually impaired in graphic design education]. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research*, 4 (2), 205-226. <http://ebad-jesr.com/>